

**АНАЛІЗ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 175 КК УКРАЇНИ У
КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПЕРІОДУ
СТАНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ**

О.М.Олейнічук

*кандидат юридичних наук, викладач
кафедри філософії та суспільних дисциплін
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

Анотація

Олейнічук О.М. Аналіз злочину, передбаченого статтею 175 КК України у контексті радянського законодавства та періоду становлення незалежної держави. – Стаття.

У статті досліджуються історичні передумови розвитку кримінальної відповідальності за невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат у період з початку ХХ століття і до нашого часу.

Ключові слова: *історичні передумови розвитку, кримінальна відповідальність, невиплати, заробітна плата, стипендія, пенсія, соціальний захист.*

Abstract

Oleinichuk O. Analysis of the crime under the Article 175 of The Criminal Code of Ukraine in a context of Soviet legislation and the period of the establishment of an independent state. – Article.

The article analyses the historic background of the development of criminal liability for non-payment of wages, scholarships, pensions or other payments established by law over the period from the beginning of the 20th century and by our time.

Key words: *historic background of development, criminal liability, non-payment, wages, scholarship, pension, social protection.*

Постановка проблеми. Дослідження витоків кримінальної відповідальності за невиконання зарплатної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат в певні історичні періоди, зумовив необхідність продовження пошуку історичних передумов розвитку зазначеної відповідальності на території нашої держави у період з початку ХХ ст. і до нашого часу та визначає актуальність цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у дослідженні питань кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст.175 КК України, зокрема зробили П.П.Андрушку, С.І.Бородін, І.О.Зінченко, С.Я.Лихова, М.І.Мельник, Є.І.Соктоєва, А.В.Тарасенко, В.В.Топчій, Є.В.Шевченко та інші.

Мета статті полягає у дослідженні сьомого та восьмого етапів розвитку українського суспільства та державності у контексті кримінальної відповідальності за невиконання зарплатної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат у період з початку ХХ ст. і до нашого часу.

Основні результати дослідження. Норми, що поклали початок соціальним гарантіям які діють у наш час, крок за кроком закріплювалися у законодавстві різних історичних періодів починаючи з давніх часів. На сьогодні частиною сьомою статті 43 Конституції України, передбачено, що право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом, а також статтею 46, що громадяни мають право на соціальний захист [1]. Вивчення витоків кримінальної відповідальності за невиконання зарплатної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, що передбачена статтею 175 КК України, у зазначений період є досить важливим, адже в статті 1 КК України закріплено, що завданням Кримінального кодексу України є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності тощо [2].

Досліджуваний нами період (початок ХХ ст. – 1991 р.) у своїй роботі доктор юридичних наук, професор В.К.Матвійчук називає «Україна у радянський період» [8, с.67]. Початок становлення кримінального радянського законодавства характерний тим, що як зазначає в своїх працях П.П.Михайленко «Усі закони, що відповідали інтересам панівних класів, і які суперечили

інтересам робітників і селян, були знищені революцією. Постанови і розпорядження Центральної ради і її Генерального секретаріату були скасовані I Усеукраїнським З'їздом Рад 24-25 грудня 1917 р., а закони, що суперечили постановам законодавчих органів Радянської України і Російської Федерації, як і закони, що суперечили програмам урядових партій, скасовувалися постановою «Про введення народного суду». Залишалися деякі дореволюційні процесуальні форми, що не були визначені ні постановою, ні декретом про суд №1, ні іншими законодавчими актами. Та й ці закони, що залишилися, про порядок ведення судового процесу в кожному конкретному випадку їхнього застосування проходили через призму революційної совісті суду. ... Це багато в чому уберегло українське законодавство від таких історичних курйозів, як застосування в практиці судів Укладення 1845 р. або переробки Укладення 1903 р.» [9, с.7; 10, с.9].

О.М.Олійник у своєму дослідженні зазначає про утворення 28 грудня 1917 р. у складі першого Радянського уряду УСРР (Народного секретаріату) Відділу праці, що пізніше отримав назву Народного секретарства праці. Його роботу за два місяці існування, тобто до окупації німецькими і австро-угорськими військами, можна вважати досить плідною, адже ним було розроблено й прийнято 124 постанови з різноманітних проблем регулювання праці, в т.ч. і з вказівками виділення коштів на заробітну платню робітникам. Одним із документів, підготовлених Народним секретарством праці та виданих Урядом, була постанова «Про повну оплату трудящим підприємцями за дні січневого повстання за Радянську владу», якою осіб, винних у невиплаті, було ухвалено віддавати суду військового трибуналу [11, с.263].

Після перемоги Радянської влади в Україні у 1919 р. на території республіки діяли кримінальні закони уряду Радянської України, видані у 1917 і 1918 р., тобто до німецької окупації, законодавчі акти Російської Федерації, здебільшого декретовані українським урядом, і поточне кримінальне законодавство Української Радянської республіки [10, с.12]. 4 серпня 1920 року постановою колегії НКЮ УРСР, опублікованою у циркулярі НКЮ (СУ, 1920, №22, ст.438), були введені на території Радянської України без усякої зміни

тексту «Керівні витоки по кримінальному праву РРФСР». Це була перша спроба систематизувати норми радянського кримінального права [9, с.36; 10, с.183-189]. Зазначений документ містив норми, які в подальшому стали основою для Загальної частини першого Радянського кримінального кодексу РРФСР та УРСР.

Як зазначає П.П.Михайленко, 23 серпня 1922 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет з метою охорони робітничо-селянської держави і революційного правопорядку та встановлення твердих основ революційної правосвідомості визнав необхідним об'єднати всі каральні постанови у кримінальний кодекс. В інтересах єдності кримінального законодавства всіх Радянських Республік в основу КК УРСР було покладено КК РРФСР [12, с.409]. З погляду техніки складання кодексів становить інтерес практика єдиної нумерації статей у кримінальних кодексах УРСР і РРФСР 1922 р. [13, с.70]. У Кримінальних кодексах 1922 р. УРСР [10, с.478;] і РРФСР [14, с.132] нас зацікавила стаття 132. У цій статті, під невиплатою заробітної плати розуміли порушення наймодавцем встановлених Кодексом законів про працю і загальним положенням про тариф правил, що регулюють оплату праці. І все ж таки, ми не бачимо тут прямого аналога спеціальної норми, що діє у наш час. Так, І.Войтинський у своєму коментарі до Енциклопедії держави і права (1925-26 рр.) щодо поняття заробітної плати у СРСР [15, с.604] зазначав, що якщо залишити осторонь питання про розмір заробітної плати, то у трудовому праві СРСР основне значення для трудящого має вирішення питань охорони трудового доходу працівника. Це дає можливість стверджувати, що законодавство радянського періоду формувалося таким чином, щоб гарантувати не тільки своєчасну виплату заробітної плати, а також з метою гарантування описаних вище придбання права заробітної плати, недоторканності заробітної плати та компенсації працівникові виробничих витрат. Але слід звернути увагу, що у радянський період на відміну від норм трудового права відбулось узагальнення кримінальних норм щодо порушення трудових прав працівників.

Наступний кримінальний кодекс, що діяв на території України, був

введений з 1 липня 1927 року Постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 8 червня 1927 року [17, с.311]. В його основу покладено КК РРФСР 1926 року [18], але вже без відповідного збереження єдиної нумерації статей, як з попередніми кодексами [19, с.26-30]. В цьому Кодексі ми знаходимо статтю 121, згідно частини першої якої, за те, що наймач порушить закони або правила, що регулюють застосування праці, зокрема закони про охорону праці та соціальне страхування, і видавані на розвиток їх постанови та інструкції Нарком-праці, якщо за це порушення не застосовуються адміністративні заходи, передбачено виправно-трудові роботи на строк до шести місяців або штраф до трьохсот карбованців. Частиною другою цієї статті передбачено, що якщо це порушення охоплює групу робітників, однорідне своїм складом щодо всіх осіб, які входять у дану групу, і вчинене проти всіх їх одночасно, – позбавлення волі або виправно-трудові роботи на строк до одного року або штраф до десяти тисяч карбованців. Зазначена стаття, на відміну від аналогічної статті попереднього кодексу, містить ще й частину третю, згідно якої за свідоме поставлення працівника, з порушенням законів або правил про охорону праці, в такі умови праці, при яких він утратив або міг утратити свою працездатність, – позбавлення волі на строк до двох років, або виправно-трудові роботи на строк до одного року, або штраф до п'ятисот карбованців.

Слід відмітити, що диспозиції частин першої та другої статті 121 КК УРСР 1927 року [17, с.346-347; 20, с.44-45] по суті в основному схожі з диспозиціями статті 132 попереднього Кодексу, але санкції дещо м'якші. Також привертає увагу й те, що зазначені вище норми обох кодексів були включені до розділу «Господарські злочини». Указом Президії Верховної Ради УРСР від 31 серпня 1949 року зазначений розділ було доповнено статтею 121а, яка вперше в історії українського кримінального права захистила право, вагітних або жінок, що годують груддю, на працю і отримання відповідної винагороди за їх працю [20, с.45]. Таке ж покарання, яке передбачено в частинах першій або другій статті 121 КК УРСР 1927 року, згідно статті 122 належить за порушення наймачем укладених ним з професійною спілкою колективних договорів,

тарифних угод та угод, досягнених в примирних камерах, якщо під час розгляду справи в порядку цивільного судочинства встановлено зловмисний характер порушення.

КК УРСР 1960 року [21; 22, с.170-232; 23] у Главі IV «Злочини проти політичних і трудових прав громадян» містив статтю 133 «Порушення законодавства про працю», в якій зазначено, що незаконне звільнення трудящого з роботи або невиконання рішення суду про поновлення на роботі з особистих мотивів, а так само інше грубе порушення законодавства про працю, вчинене службовою особою державного або громадського підприємства, установи чи організації, – карається виправними роботами на строк до одного року або позбавленням права обіймати певні посади на строк до трьох років.

І.П.Лановенко, у своїй докторській роботі, присвяченій кримінальній відповідальності за злочини проти трудових прав громадян і безпеки виробництва в Українській РСР [24, с.24], зокрема щодо ст.133 КК УРСР зазначив, що право на працю є вихідним, основним для інших трудових прав. Цим і пояснюється підвищене загальнодержавне значення ст.133 КК УРСР у системі кримінально-правових норм, спрямованих на охорону трудових прав громадян.

У зазначеному періоді аналіз законодавства Української РСР практично показав загальний характер відповідальності за грубе порушення законодавства про працю та відсутність відповідних окремих норм кримінальної відповідальності за не виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, що передбачені сучасною статтею 175 Кримінального кодексу України.

Далі розглянемо період «Україна – незалежна держава» (з 1991 року і до нашого часу) [8, с.69]. Для цього періоду є характерним те, що до 1 вересня 2001 року діяв КК УРСР 1960 року. Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України і Кодексу України про адміністративні правопорушення» від 21 вересня 2000 року №1979-III до досліджуваної вище ст.133 КК УРСР було внесено зміни, що виклали зазначену статтю у новій редакції, а саме: «Незаконне звільнення працівника з роботи або невиконання

рішення суду про поновлення на роботі з особистих мотивів, повторне протягом року після накладення адміністративного стягнення порушення встановлених термінів виплати пенсій, стипендій, заробітної плати або виплата їх не в повному обсязі, а так само інше грубе порушення законодавства про працю, вчинене посадовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форм власності або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, – карається штрафом від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від двох до п'яти років.

Порушення встановлених термінів виплати заробітної плати як наслідок нецільового використання коштів, призначених для виплати заробітної плати, вчинене посадовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форм власності або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, – карається позбавленням волі на строк від одного до трьох років або штрафом до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».

Аналіз перших в історії незалежної України норми щодо кримінальної відповідальності за порушення встановлених термінів виплати пенсій, стипендій, заробітної плати або виплата їх не в повному обсязі вчинене повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення. Насамперед слід звернути увагу на те, що перша частина цієї статті щодо відповідальності за відповідні невикплати, можна сказати була запозичена з ч.1 ст.41 КУпАП [26], а саме словосполучення: порушення встановлених термінів виплати пенсій, стипендій, заробітної плати або виплата їх не в повному обсязі. Тепер щодо самого аналізу за ознаками злочину, то як ми бачимо відповідним предметом є зазначені пенсії, стипендії, заробітна плата. Як бачимо, тут відсутні ще інші установлені законом виплати. У нормі не зазначено потерпілого, а тому ним може бути будь-яка особа. Щодо відповідної об'єктивної сторони, то відповідне діяння буде кримінально карним, якщо буде вчинене при умові повторного протягом року після накладення

адміністративного стягнення з порушенням встановлених термінів відповідних виплат, або виплата їх буде здійснена не в повному обсязі. Цей злочин, як і всі вищерозглянуті, є з формальним складом. Спеціальний відповідний суб'єкт також був запозичений із ч.1 ст.41 КУпАП [26], а саме те, що ним було визнано посадову особу підприємства, установи, організації незалежно від форм власності або громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності. Суб'єктивна сторона досліджуваного тут складу злочину характеризується прямим умислом, адже відповідний суб'єкт вчиняючи зазначене діяння повторно також усвідомлює і розуміє значення своїх дій та бажає їх настання тощо. На відміну від першої, кваліфікуюча частина є досить подібною до чинної. Спільною об'єктивною ознакою тут також є саме нецільове використання коштів, призначених для виплати, і тільки, заробітної плати з порушенням встановлених термінів її виплати.

Актуальність таких змін була викликана тією ситуацією з масовими неплатежами, що склалася в пострадянських країнах, у тому числі – в Україні. Так, Міжнародною конфедерацією вільних профспілок (ICFTU) проблема неплатежу заробітної плати у цей період була загально визнана як загроза не тільки життєвому рівню тих, кому не платять заробітну плату, але й всьому процесу демократизації й розвитку суспільства, заснованого на верховенстві закону, від яких залежить економічне і соціальне забезпечення робітників [25].

Так, прийнятий 5 квітня 2001 року новий Кримінальний кодекс України у розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» вже містив досліджувану нами окрему норму. Стаття 175 КК України «Невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат» була змінена ЗУ «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за несвоєчасну виплату або безпідставну невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат» від 19 лютого 2009 року №1027-VI та набула сучасного вигляду: «1. Безпідставна невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленної законом виплати громадянам більш як за один

місяць, вчинена умисно керівником підприємства, установи або організації незалежно від форми власності чи громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності, – карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно було вчинене внаслідок нецільового використання коштів, призначених для виплати заробітної плати, стипендії, пенсії та інших встановлених законом виплат, – карається штрафом від тисячі до півтори тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності нею здійснено виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам.»

Висновок. Аналіз законодавства Української РСР практично показав загальний характер відповідальності за грубе порушення законодавства про працю та відсутність відповідних окремих норм кримінальної відповідальності за невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, що передбачені сучасною статтею 175 Кримінального кодексу України. Аналіз Кримінального кодексу України та кримінального законодавства Української РСР показав, що санкції статті 175 КК України стали більш суворими, як в порівнянні з попередньою редакцією КК України, так і з новою редакцією ст. 133 КК УРСР і передбачають максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років. Взагалі, не дивлячись на те, що Україна має близько тисячолітню безперервну історію застосування кримінальної відповідальності за невиконання заробітної плати тощо, у кримінальному законодавстві лише на дев'ятому році незалежності, з'явилися окремі норми щодо невиконання стипендії, пенсії чи інших установлених законом

вишлат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Урядовий кур'єр від 13.07.1996, №129-130.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III // Голос України від 19.06.2001 №107.
3. Олейнічук О.М. Історичні передумови розвитку на території України кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 175 КК України (XIV – початок XVIII століття) / О.М. Олейнічук // Юридична наука. – 2011. – №4-5. – С.150-158.
4. Олейнічук О.М. Кримінальна відповідальність за злочин, передбачений статтею 175 Кк України: історична ретроспектива (XVIII – початок XX століття) / О.М. Олейнічук // Юридична наука. – 2012. – №1. – с.186. – С.129-136.
5. Олейнічук О.М. Аналіз кримінального законодавства української РСР у контексті статті 175 КК України // Правова система України: сучасний стан та перспективи розвитку: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м.Одеса, Україна, 10-11 лютого 2012 р.). – Одеса: у 3-х частинах. – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2012. – ч.3. – 124 с. – С.94-96.
6. Олейнічук О.М. Кримінальна відповідальність за злочин, передбачений статтею 175 КК України: узагальнення витоків в історичному контексті // Актуальні проблеми кримінального права, та кримінології, кримінально-виконавчого права: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики», присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 28 жовтня 2011 року). – Одеса: Фенікс 2011. – 358 с. – С.208-211.

7. Топчій В.В. Кримінально-правова характеристика невиконання зарплати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК України): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Топчій Василь Васильович. – К., 2009. – 271 с.
8. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження). – К.: Азимут-Україна, 2005. – 464 с.
9. Михайленко П.П. Уголовное право УССР периода иностранной интервенции и гражданской войны: Стенограмма лекций / Львовский гос. ун-т им.Ивана Франко. – Львов: Издание Львовского ун-та, 1951. – 37 с. – (В помощь студенту).
10. Борьба с преступностью в Украинской ССР: сб. док.: в 2 т. / авт. очерка и сост. П.П.Михайленко. – К.: Высш. шк., 1966. – Т.1: 1917–1925 гг. – 812 с.
11. Олійник О.М. Утворення державних органів по регулюванню трудових відносин в Україні (1917–1918 рр.) / О.М.Олійник // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Х., 2001. – Вип. 16. – С.262-267.
12. Михайленко П.П. Нариси з історії кримінального законодавства Української РСР. Ч.І. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1959. – 438 с.
13. Усенко І.Б. Первая кодификация законодательства Украинской ССР / АН УССР; Институт государства и права. – К.: Наукова думка, 1989. – 119с.
14. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР, 1917–1952 гг. / [сост. А.А.Герцензон]; под ред. И.Т.Голякова. – Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1953. – 460 с.
15. Энциклопедия государства и права / Под ред. П. Стучка. – М.: Издательство коммунистической академии, 1925-26 – . – Т.1. – 1925-26. – 628 с.
16. Энциклопедия государства и права / Под ред. П. Стучка. – М.: Издательство коммунистической академии, 1925-26 – . –

- Т.2. – 1925-26. – 731 с.
17. Борьба с преступностью в Украинской ССР: сб. док.: в 2 т. / авт. очерка и сост. П.П.Михайленко. – К.: Высш. шк., 1966. – Т.2: 1926 – 1967 гг. – 952 с.
 18. Уголовный кодекс: научно-популярный практ. комментарий с доп. и изм. по 15 авг. 1927 г. / сост. М.Н.Гернет [и др.]; ред. М. Н. Гернет, А.Н.Трайнин. – М.: Кооперативное Издательское Т-во «Право и Жизнь», 1927. - 390 с.
 19. Чепульченко А.М. Сборник сравнительных таблиц уголовного законодательства Союза ССР, УССР и РСФСР / А.М.Чепульченко. – К. : [б.и.], 1962. – 50 с.
 20. Кримінальний кодекс Української РСР: офіц. текст із змін. на 1 вересня 1958 р. та з дод. постатейно-систематиз. матеріалів. – К.: Держполітвидав УРСР, 1958. – 163 с.
 21. Кримінальний кодекс Української РСР [Текст]. – К.: Держполітвидав УРСР, 1961. – 132 с.
 22. Уголовное законодательство Союза ССР и Союзных Республик: в 2-х т. / сост. Л. И. Мандельштам [и др.]; отв. ред. Ф. И. Калинычев. – М.: Госюриздат, 1963 – . – (Важнейшие законодательные акты Союза ССР и Союзных Республик).
Т.1. - [Б. м.]: [б.и.], 1963. – 656 с.
 23. Уголовный кодекс Украинской ССР: науч.-практ. комментарий / Н.Ф.Антонов [и др.]; отв. ред. В.И.Зайчук, С.С.Яценко. – 3.изд., доп. – К.: Политиздат Украины, 1987. – 879 с.
 24. Уголовная ответственность за преступления против трудовых прав граждан и безопасности производства в Украинской ССР: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.715 / И.П.Лановенко; АН УССР, Объединенный совет Ин-та философии и Ин-та государства и права. – К.: [б.в.], 1972. – 48 с.
 25. ICFTU Campaign on the Non-Payment of Wages in Russia. - Режим доступу: <http://www.warwick.ac.uk/fac/soc/complabstuds/russia/campaign.doc>.
 26. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від

07.12.1984 року №8073-Х (із змінами та доповненнями). Відомості
Верховної Ради УРСР. 1984. 18 грудня. № 51. стаття 1122.

РЕПОЗИТАРІЙ УДДПУ